

Kósa László

A MECENATÚRA IDŐSZERŰSÉGE

Semsey Andor emlékkötet. Szerkesztette Hála József – Papp Gábor – Pozsonyi József, Tiszántúli Történelész Társaság, Debrecen, 2008, 215 oldal, ármejelölés nélkül.

Semsey Andor (1833–1923) zavarba ejtően, mert hibátlanul testesítette meg a tudomány és kultúra mecénásának ideáltípusát. Ebben a körben hazai viszonylatban alighanem legtöbbet áldozott közügyekre, bizonyosan a néhány legnagyobb mecénás között foglal helyet. Tudományos célú adományai – I. világháború előtti pénzürtékben – meghaladták a kétmillió aranykoronát. Születés- és halálévfordulóján a Magyar Tudományos Akadémia négy osztálya fogott össze, hogy a 2008. évi közgyűléséhez kapcsolódóan hozzá méltó tudományos ülésszakon idézze föl emlékét. Az elhangzott, információban gazdag előadásokat Semsey Andor nyomtatásban megjelent összes írásával együtt, továbbá adományainak statisztikáival és bőséges illusztrációval kiegészítve tavaly ősszel a Tiszántúli Történelész Társaság adta ki. Pálinkás József, az MTA elnöke írta hozzá az előszót.

Semsey magas fokon és határozott öntudattal képviselte élete alapeszméjét, a tudomány és kultúra támogatását. Így írt Eötvös Lorándnak, amikor üdvözölte az Eötvös József Collegium tervét (1895): „Évek hosszú sorában, beszélgetéseink alkalmával mindig újra meg újra visszatértünk arra a kérdésre, miként lehetne oda hatni, hogy többen foglalkozzanak hazánkban komolyan tudománnyal, nemcsak gyűjtve vagy tanítva, hanem teremtő erővel gyarapítva is azt. Ilyenkor élénken tűntek fel előttünk társadalmi viszonyaink hibái, melyek csak elvétve engedik meg, hogy tudományra termett fiatal embereink gondtalanul és egész odaadással fordíthassák idejüket tanulmányaikra és kutatásaikra. Vagyonos osztályainkat a tudományos babér még alig kecsegteti, a szegény szülők gyermeke pedig arra szorul, hogy lehetőleg gyorsan letevéen vizsgáit, mihamarabb kenyeretadó állást keressen, sokszor tudományos törekvéseinek feláldozása árán.” Pontosan tudta, hogy a korabeli állam képtelen minden tudományos célt finanszírozni. A kötetben Papp Gábor és Kecskeméti Tibor a Nemzeti Múzeum ásvány- és őslénytára páratlan értékű gyarapításáról, Kordos László a Földtani Intézet palotája fölépítését lehetővé tevő adományáról és annak gyűjteményi fejlesztéséről, Marosi Ernő az Akadémiához fűződő viszonyáról írt tanulmányt. Számos dokumentum tanúsítja, hogy Semsey Andor mennyire szívesen adott, de mindig jól utánanézett, hogy milyen célra és kinek. Saját kutatási érdeklődése elsősorban az ásványtanhoz és a földtanhoz vonzotta. Önképzéssel magasfokú szakértelemre tett szert, azonban jellemző volt rá, hogy nem mulasztotta el a gyűjteménygyarapítás gyakorlatában a rendszeresen konzultációt más mineralógusokkal.

Semsey jellemével és életével, valamint családjá történetével az emlékkötetben Kecskeméti Tibor és Pozsonyi József dolgozata foglalkozik. A sokat és sokszor joggal bíralt

történelmi középosztályhoz tartozott, s amennyiben a szó nemcsak életmódot és stílust, hanem társadalmi réteget is jelent, dzsentri volt. Ám a szépirodalom és a publicisztika által kialakított és általánosított dzsentri képe rá nem érvényes. A nemességét az Árpád-korig visszavezető tekintélyes família sarja harmincas éveitől a fővárosban élt, vidéki birtokain bérlők gazdálkodtak. Az, hogy nem csekély rendszeres jövedelme volt, egyaránt összefüggött takarékos életvitelével, valamint azzal, hogy jogi és mezőgazdasági végzettsége lévén értett a gazdálkodáshoz, s bizonyára odafigyelt, mi történik a birtokain. Így aztán a tulajdonos rovására gyarapodó bérlővel, a kor gyakori társadalmi szereplőjével nem találkozunk környezetében.

A takarékos életvitelt nagyon hamar anekdoták körítették. Ezek szerint magatartása nemhogy követendő normaként, hanem mint különtség tűnt föl. Terjedt róla, hogy visszavonultan él. A földbirtokos réteg általános szokásai jellemzően gyakori társasági alkalmakon való részvételből, kaszinói időtöltésből és a velejáró költséges szórakozásokból, rokonlátogatásokból, alkalomadtán vadászatokból és különböző szintű politikai szerepvállalásból álltak. Amennyiben a visszavonulás az ezektől tartózkodást jelentette, Semsey valóban visszavonult. De azt nem lehet visszavonulásnak nevezni, hogy rendszeresen részt vett a tudományos közéletben, sokakkal, általa érdemesnek tartott, főleg tudós férfikkal élénk baráti és kollegiális kapcsolatot tartott fenn, ami a személyes találkozásokat és a levelezést egyaránt magában foglalta. Nem mellékesen utazott is. Állandóan gyarapította tudását és műveltségét. Mindenről tudott, ami érdekelte, és ezt a tulajdonságot haláláig megtartotta. Ahogyan alakjához már életében anekdoták tapadtak, ugyanúgy legendásnak mondták szerénységét. A szerénységen ismét nem a társadalomtól elvonulást kell érteni. Tisztában volt a mecenatúra kultúrájával. Tudvalévően – ám manapság sokak által mellőzve – a támogatásnak ugyanis éppúgy van módja és stílusa, mint a kérésnek és az elfogadásnak. Semseyt szerénysége nem gátolta abban, hogy rendre elfogadja a tudományos világtól érkező megtiszteltetéseket és a közéleti kitüntetéseket, sőt azt is, hogy ásványokat nevezzenek el róla. Írásaiban és az emlékezésekben nincs nyoma hiúságnak, de jólesett neki a köszönet, még jobban örült, ha látta támogatásának tudományos eredményeit. Ezek sorában alighanem Eötvös Loránd torziós ingája megalkotásához vezető gravitációs és földmágnesességi méréseinek finanszírozása a legnevezetesebb.

Az emlékkötetben összegyűjtött, nyomtatást megért Semsey-írások, szám szerint tizenöt közül mindössze hat tudományos közlemény. Miért írt nagy tudás birtokában ennyire keveset? Bizonyosan nem osztályos gögből vagy kényelmességből, inkább hihető, hogy önkritikából, mert mégsem tartotta magát „céhbeli” szakembernek, és hangsúlyozottan a tudománypártolás, nem az általa folytatott tudományos kutatás volt a választott életcélja. A kor neves folyóiratában, a Budapesti Szemlében megjelent spanyolországi útirajza (1888) után akár azt is sajnálhatjuk, hogy a szépirói működéssel szintén takarékoskodott. Stílusa tömör és szemléletes. A másfél hónapos utazás élményeiről és tapasztalatairól készült, gondolatokban gazdag és érdekes beszámoló sokoldalú kulturális igényeinek és érdeklődésének is dokumentuma. Akkoriban magyarországi utazók ritkán vetődtek el az Ibériai-félszigetre. Semsey programjában városnézés, műemlékek,

korzók, terek, vásárcsarnokok, kikötők látogatása szerepelt. Mindenütt fölkereste a képtárakat és a még nem nagy számú múzeumot, különös tekintettel a természettudományos gyűjteményekre. Mindről volt véleménye. A polgári haszonelvűséggel összhangban a korabeli műveltség szerző utazásoknak többnyire részét képezte az ipari létesítmények megtekintése. Nála ehhez – speciális érdeklődése jegyében – a bányavidékek fölkeresése társult, mert ásványgyűjtés-vásárlás céljával is utazott. Hazafelé Párizsban – ahol korábban már járt – ez alkalommal egy napot töltött, és csupán annyit tartott fontosnak megjegyezni, hogy a Salont meglátogatta.

Azért emeltük ki a spanyol utat, mert az utókor hajlamos Semsey Andort pusztán a természettudományok mecénásaként számon tartani. Nem egészen jogtalanul, mert ő maga fejtette ki, hogy a hazai természettudományok különösen rászorulnak a pártolásra, hogy az addigiaknál jelentékenyebb eredményeket érjenek el, és nemzetközi összehasonulásban is megállják a helyüket. Marosi Ernő előadása mutat rá a kötetben, hogy Semsey rendszerben és távlatosan fejtette ki mecénatúráját. A tudományok egységében gondolkodott, amikor a természettudományi gyűjteményeknek a Magyar Nemzeti Múzeum szervezetében tartását szorgalmazta. A kiemelkedően nagy összegű akadémiai pályadíj-alapítása nemhogy nem volt szűkeklű a humán tudományokkal szemben, hanem csaknem minden jelentős tudományterületen összegző művek születését jelölte célnak. A humán profilú, de természettudományi szakos tanárokat is képző Eötvös József Collegium könyvtárának alapításakor – a fent idézett levélben bejelentve – ezért adott nagyobb összeget, és ezért ajánlott föl az intézmény tagjainak ösztöndíjakat. Tegyük hozzá, hogy a 19. század szellemi világának része volt a társadalomtudományok természettudományos szemlélete. Hazai viszonylatban mintapélda erre az autodidakta fölkészültségű Herman Ottó, aki természettudósként közeledett a néprajzhoz és alkotott maradandót, miközben madártani munkásságát is magas színvonalon folytatta. Semsey három évtizeden át támogatta Herman kutatóútjait és műveinek kiadását, sőt a maga zárkózott módján barátságot ápolt vele. Erről a kötetben Vásárhelyi Tamás és Hála József tollából olvasható tanulmány. A korra jellemző az is, hogy Hermant először nyelvi adatok ösztönözték a halászat néprajzi vizsgálatára. A 19. században a magyar nyelv ügye az Akadémia alapításának szellemében az összes tudományterület fölött állóan fontos volt. Az alakuló Magyar Nyelvtudományi Társaság folyóirata, a Magyar Nyelv indulásához ezért küldött nagyobb összeget Semsey (1904).

Valaha is az volt, de ma igazán időszerű a mecénatúráról beszélni. Ma az állam úgy vonul ki a társadalom normális működéséhez nélkülözhetetlen területek, a tudomány, a kultúra és a „civil szféra” hathatós támogatásából, hogy nem lép a helyére szükséges támogató. Vagy másként fogalmazva, nem gondoskodik korábbi szerepének pótlásáról. Adva van egy elszegényedett társadalom, melynek részint nincs kellő anyagi ereje a mecénatúrához, részint ami van, gyakorta vitatható értékek pártfogására pazarlódik. Kiemelkedő tettek ellenére, összességében lehangoló az elmúlt két évszázad nem-állami mecénatúrájának története. A polgári korban, a kiegyezés után éppen Semsey Andor és mások példája nyomán biztatónak mondható a támogatói kedv, de nem csak a két világháború következményeként, hanem az akadozó hajlandóság miatt sem tudott igazán

megerősödni. A kommunizmus nemcsak a nem-állami mecenatúra lehetőségét szüntette meg, hanem ami visszatekintve legalább ennyire sajnálatos, a támogatás kultúrájának, azaz hagyományának folytonosságát tette tönkre, amiből a gyakorlat elfelejtése következett. 1990 után a szükségeshez képest kevés történt fölélesztésére. A mecenatúrához elengedhetetlen önkéntesség és a minden tekintetben nemes, főleg az üzleti haszonként vissza nem térülő magántámogatás széleskörűvé válásától még távol vagyunk.

Ennek látszólag ellentmond, hogy az emlékkötet megjelenését harmincan támogatták. Inkább valószínű, hogy addig kalapozott a kiadó, míg végre összegyűlt a pénz a szép és elegáns kiállítású, ám terjedelmesnek nem mondható könyv kiadásához. Ha nagy az adakozási kedv, a kiadás hírére tolonganak a támogatók, akár vissza kell utasítani némelyiket, sőt visszafizetni felajánlásaikból, s föltehetően harmincnál kevesebb adakozó is fölajánlja a szükséges összeget. A kötet impresszuma fölötti sűrű sorokból megtudható, hogy ezúttal a kiadásra pénzt adott egy minisztérium, három különböző szintű önkormányzat, egy takarékpénztár, négy vállalkozás, egy plébánia és húsz magánszemély. Az utóbbiak közül hárman Semseyek, föltehetően oldalági rokonok, és egyvalaki közülük biztosan külföldön él. Ellenben a névsorban egyetlen alapítvánnyal sem találkozunk.

A kötet egyik szerkesztőjétől tudom, de nem ellenőriztem, hogy a tavaly tavaszi akadémiai ülészakot a média nem méltatta figyelemre. Tudósítás nem jelent meg, nem hangzott el róla. Találghatjuk az okot, hogy talán a szervezők nem gondoskodtak személyes meghívásokról, vagy hogy a tájékozatlan újságírókat nem érdekelte, ki lehetett a rég elporladt mecénás, esetleg véleményük szerint a mecenatúra most nem időszerű – az eredmény ugyanaz, a hallgatás.

Az ismertetett kötet méltó Semsey Andor emlékéhez, ám alacsony példányszáma és az országos terjesztés hiánya miatt nagyon kevesen juthatnak hozzá. Nemrég mégis nagyobb nyilvánosságot kaptak a tavaly májusi konferencián elhangzottak. Csaknem háromnegyedéves késéssel a Magyar Tudomány folyóirat idei januári száma Ádám József akadémikus vendégszerkesztői közreműködésével szintén közölte az akadémiai ülészak előadásait, ezzel is leróva háláját a fenti harminc kötet támogató között nem szereplő Akadémia egykori tagja és egyik legnagyobb jötevője iránt. Az emlékkötethez képest – nyilván helyhiány és technikai okok miatt – a függelékek és a táblázatok, valamint a gazdag képanyag kimaradtak.